

«Тасдиқ мекунам»

Муовини ректор оид ба илм ва инноватсияи
МТД «Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи
Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ», номзади илмҳои
педагогӣ, дотсент

Рафиев С.А.

соли 2025

ТАҚРИЗИ

муассисаи пешбар ба диссертатсияи Носиров Саъдулло Шукулоевич дар мавзуи «Асосҳои назариявӣ-дидактикии ташаккули дониш, маҳорат ва малакаҳои зеҳнии хонандагон» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои педагогӣ аз рӯи ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот (илмҳои педагогӣ)

Мубоҳизаи муҳтавои диссертатсия ба ихтисос ё соҳаи илми эълоншуда.

Диссертатсия ва муҳтавои он ба шиносномаи ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот, аз ҷумла ба банди 3 – «Антропологияи педагогӣ» (консепсияи тарбия, таълим ва иҷтимоисозии шахс тавассути таълим; низомҳои /шароитҳои/ рушди шахс дар ҷараёни таълим, тарбия, омӯзиш;), банди 4 – «Назария ва консепсияи таълим» (қонуниятҳо, принсипҳои таълими кӯдакон дар давраҳои гуногуни бавоярасии онҳо; навъҳо ва амсилаҳои таълим, ҳудудҳои истифодаи онҳо; виважҳои таълим дар сатҳҳои мухталифи таҳсилот) мувофиқат мекунад.

Саҳми илмии доктара ба ҳалли масъалаи илмӣ ё қорқарди проблемаи илмӣ ба арзёбии аҳамияти он.

Мубрамият ва муҳиммияти мавзуи интихобнамудаи Носиров Саъдулло Шукулоевич дар он ифода меёбад, ки дигаргуниҳои иҷтимоию иқтисодии ҷомеа, ки вазифаҳои таълимро зиёд ва гуногунпахлу гардониданд, дар назди мактаб талаботи навро мегузоранд. Дар ин росто, дигар таълими анъанавӣ ва шаклу тарзҳои он қонеъкунанда набуда, сифати таълимро дар сатҳи зарурӣ таъмин карда наметавонанд. Аз ин рӯ, тавассути шаклу методҳои нави таълим мунтазам малакаҳои зеҳнии хонандагон, тафаккур ва қобилияти эҷодии ба мавқеи мубрами ҳаёти онҳо нигаронидашударо бояд ташаккул дод.

Дар диссертатсия зикр карда шудааст, ки дар шароити муосири пешрафти илму техника ва инноватсияҳои педагогӣ зарурати таҷдиди

мазмуну методҳои таълим ба миён омада, мубрамии мавзуи таҳқиқот муҳимияти хосро касб менамояд. Муассирӣ ва самаранокии намудҳои таълим, методҳои наву фаъоли таълим, фаъолияти мустақилонаи хонандагон, робитаҳои байнифаннӣ ҳамгироии донишҳо, ба вижа дар ҷамъбасту мураттабсозии донишҳо аз рӯи проблемаҳои меҳвари фаннӣ таълимӣ дар амалияи таълим собит карда шудааст. Дар ин замина шароитҳое, ки фарогирии мафҳумҳои илмӣ, умумӣ, мушаххас ва қонунҳои илмиро ҷиҳати васеъ гардонидани доираи назар ва ҷаҳонбинии илмӣ хонандагон таъмин месозанд, шарҳу тавзеҳи илмӣ ёфта, дар шакли барнома мураттаб гардидааст.

Роҳи асосии татбиқи ташаккули дониш, маҳорат ва малакаҳои зехнии хонандагонро муҳаққиқ, пеш аз ҳама, дар дарки мақсаду вазифаҳои дарс, истифодаи босамари шаклу намудҳои гуногуни ташкили таълим, иҷрои корҳои мустақилона, истифодаи донишҳои як фан дар фаннӣ дигари таълимӣ ва баръакс, ниҳоят дар риояи талаботи принсипҳои дидактикии таълим дар шароити муосир собит сохтааст.

Дар диссертатсия ақидаҳои педагогӣ ва дидактикии олимони ватанӣ хориҷӣ оид ба таълиму хусусиятҳои он ва ташаккули дониш, маҳорат ва малакаҳои зехнии хонандагон мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор гирифтаанд. Ҳамзамон, асосҳои назариявӣ методологӣ, илмӣ педагогӣ ва дидактикӣ таҳлил ёфта, амсилаи концептуалӣ, ки ба татбиқи ташаккули дониш, маҳорат ва малакаҳои зехнии хонандагони синфҳои болоӣ дар раванди таълими фанҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ мусоидат мекунад, таҳия гардидааст. Аз ин бармеояд, ки мушкилиҳои татбиқи ташаккули дониш, маҳорат ва малакаҳои зехнии хонандагони синфҳои болоиро бояд ошкор ва таҳлилу баррасӣ намуда, барои рафъи онҳо корҳои зиёдеро ба сомон расонид.

Дар илмҳои педагогикаю психология ва методикаи таълим ба татбиқи принсипи дидактикию психологии шуурнокӣ, фаъолнокӣ ва мустақилияти хонандагон дар амалияи таълим диққати махсус дода мешавад. Зеро бидуни шуурнокӣ, фаъолнокӣ, азхудкунии мустақилонаи маводи таълимӣ, идроки амиқи он, ҷамъбаст ва истифодаи он дар амал инкишофи зехнии шахсият имконнопазир аст.

Ба андешаи муаллифи диссертатсия, ташаккули дониш, маҳорат ва малакаҳои зехнии хонандагон басо масъалаи мураккаб буда, ҳалли он рафъи омилҳои зиёдро тақозо менамояд. Хонандагон маҷмуи донишҳо ва маҳорату малакаҳои заруриро ҳангоми омӯзиши фанҳои таълимӣ дар тамоми давраи таҳсил ва аз дигар манбаъҳои илмӣ маърифатӣ ба даст меоранд. Асоси ташаккули донишҳои зехнии хонандагонро ҷамъбаст,

амикию фарохӣ, мураттабии донишҳо ва бошууруна азхудкунию татбиқи амалии онҳо ташкил медиҳад. Зикр карда мешавад, ки гарчанде мавзуҳои ба дидактика, хусусиятҳои раванди таълим, таълими тафриқа, ҳамгиро, азхудкунии дониш, ташаккули салоҳиятҳои зеҳнӣ, методикаи таълими фан ва дигар масъалаҳои ба омӯзонидану омӯхтани хонандагон алоқаманд дар ин ё он шароит пажӯҳиш ва баррасӣ шуда бошанд ҳам, ханӯз масъалаи назариявӣ дидактикии ташаккули донишу маҳорат ва малакаҳои зеҳнии хонандагони синфҳои болоӣ дар заминаи фанҳои гуманитарӣ чамбиятӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳқиқоти ҳамаҷониба қарор нагирифтааст.

Дар диссертатсия мақсад ва фарзияи он дуруст муайян гардида, барои расидан ба он вазифаҳои муҳим, ба монанди ошкор намудани омилҳои назариявӣ дидактикии ба ташаккули дониш, маҳорат ва малакаҳои зеҳнии хонандагон нигаронидашуда дар дарсҳои силсилаи фанҳои гуманитарӣ-ҷамбиятӣ, асоснок намудани омилҳои пешбари педагогӣ ва хусусиятҳои ташаккули дониш, маҳорат ва малакаҳои зеҳнӣ, омӯзиш ва ташаккули мафҳумҳои илмӣ, таҳқиқи имкониятҳои воқеии таълимии хонандагон дар раванди таълим таҳлил гардидааст.

Натиҷаҳои мушаххаси илмӣ (бо нишон додани наwgонӣ, аҳамияти илмӣ ва амалии онҳо), ки барои он ба доwtалаб додани дараҷаи илмии дархостшаванда мумкин аст.

Наwgонии илмии таҳқиқот дар он зоҳир мешавад, ки муаллифи диссертатсия масъалаи ташаккули дониш ва маҳорату малакаҳои зеҳнии хонандагони синфҳои болоиро дар раванди таълими фанҳои гуманитарӣ-ҷамбиятӣ дар шароити муосир мавриди таҳқиқи муфассал қарор дода, ҷанбаҳои назариявӣ-дидактикӣ ва амалии онро баррасӣ ва коркард намудааст. Хусусиятҳои гуногунпахлуи ташаккули дониш ва маҳорату малакаҳои зеҳнии хонандагонро ҳамчун категорияҳои умумии илмӣ ва педагогӣ психологӣ таҳқиқ ва мушкilotи мавҷударо ошкор кардааст.

Муҳаққиқ модели нави «Барномаи ташаккули мафҳумҳо»-ро, ки хусусиятҳои мафҳумҳои илмӣ ва асосии силсилафанҳои гуманитарӣ-ҷамбиятиро инъикос ва барои ташаккули донишҳои зеҳнии хонандагон мусоидат мекунад, таҳия ва ба истифодаи омӯзгорону хонандагон манзур намудааст.

Самаранокии истифодаи шаклҳои гуногуни ташкили таълим, роҳу методҳои фаъол ва интерактивии таълим дар дарсҳои фанҳои гуманитарӣ-ҷамбиятӣ, ки ба ташаккули салоҳиятҳои зеҳнии хонандагони синфҳои болоӣ нигаронида шудаанд, собит гардидааст.

Ниҳоят, нақши ҳамгироии педагогӣ, психологӣ ва иҷтимоӣ ҳамчун раванд ва натиҷаи инкишофи тафаккур ва қобилиятҳои эҷодӣ, зимни ташаккули дониш ва маҳорату малакаҳои зеҳнии хонандагон дар чараёни ягонаи педагогӣ ба таври мушаххас нишон дода шудааст.

Муаллиф дар боби якуми диссертатсия, ки «**Асосҳои назариявии ташкили раванди педагогӣ оид ба ташаккули дониш, маҳорат ва малакаҳои зеҳнии хонандагон**» унвон - гирифтааст, хусусиятҳои назариявӣ дидактикии ташаккули дониш, маҳорат ва малакаҳои зеҳнии хонандагон, ташаккули салоҳиятҳои зеҳнӣ ҳамчун омили муайянкунандаи нақш ва махсусиятҳои раванди таълим, инкишофи тамоилҳои имконпазири ташаккули дониш, маҳорат ва малакаҳои зеҳнии хонандагони синфҳои болоиро дар дарсҳои фанҳои гуманитарӣ-ҷамъиятӣ мавриди омӯзишу таҳлил қарор додааст. Таҳлилҳои анҷомдода илман асоснок буда, иқтибосу мисолҳои овардашуда ба мавзӯ мувофиқ мебошанд.

Дар зербоби аввали боби якум хусусиятҳои назариявӣ дидактикии ташаккули дониш, маҳорат ва малакаҳои зеҳнии хонандагон, масъалаҳои асосии азхудкунии дониш ва ташаккули маҳорату малакаҳои зеҳнии хонандагонро ҳамчун муайянкунандаи салоҳиятнокии онҳо ошкор ва ба риштаи таҳқиқ кашида шудааст. Муаллиф замина ва асоси методологии раванди таълимро назарияи маърифат ва ташаккули донишҳои илмӣ ва зеҳнро вазифаҳои муҳимми таълим ҳисобидааст.

Хонанда фароғии донишҳои зеҳнӣ мафҳумҳои асосӣ мушаххас, мафҳумҳои илмӣ, қонунҳои илмӣ, қоидаҳо, ғояҳо, назарияҳо, принципҳо, фарзияҳо ва умуман, маҷмуи маълумотҳои воқеиятро бояд ҳангоми омӯзиши фанни тадрисшаванда аз худ ва мазмуну моҳияти онҳоро дарк кунад. Дар чараёни таълим бояд қобилияти шарҳ додани сабабу натиҷаҳои воқеаю рӯйдодҳо, хусусиятҳои ҳоси тараққиёт, равандҳои таърихӣ, таҳлил, мулоҳизаю муҳокимарониҳои мантиқӣ, муқоисаи ашё, ҳодиса ва қонуниятҳои илмӣ, аломатҳои асосӣ ва дуюмдараҷаи онҳоро муқаррар карда тавонад, далелҳои омӯхташударо ҷамъбаст ва хулосабарорӣ карда тавонад.

Дар зербоби дуюм ташаккули дониш, маҳорат ва малакаҳои зеҳнии хонандагон, ки омили муайянкунандаи нақш ва махсусиятҳои раванди таълим мебошанд, таҳлил карда шуда, аз рӯи таҳлили моҳияти таълим хусусият, вазифа ва талаботи ташаккули дониш, маҳорат ва малакаҳои зеҳнии хонандагон тасниф карда шудааст. Чунончи, дар чараёни таълим фаҳмиши дурусти ҷиҳатҳои муҳимми маводи таълимӣ аз фанҳои алоҳида

зимни алоқамандсозии байни фанҳо ба даст меояд. Тавассути муқоисаи ашё, ҳодиса ва қонунҳо аломатҳои муҳим ва дуҷумдараҷаи онҳо муқаррар карда мешавад. Муқаррар намудани робитаю муносибатҳои нав дар ташаккули донишҳои зехнӣ яке аз вазифаҳои ба худ хоси таълим ба ҳисоб меравад. Хусусиятҳои дигари фарқкунандаи таълими хонандагони синфҳои болоӣ дар он зоҳир меёбад, ки ки маводи таълимиро нисбат ба синфҳои поёӣ, бо назари нав, ба мақсади дар оянда зарур буданашон аз худ мекунанд ва ба ин васила дониш, маҳорат ва малакаҳои зехнии онҳо ташаккул меёбанд. Дар ташаккули донишу маҳорат ва малакаҳои зехнии хонандагон аз масъалаҳои оддӣ ба мураккаб гузаштан, батадриҷ мураккабтар кардани доираи донишҳои омӯхташаванда талаботи муҳимми таълим мебошад.

Ба андешаи муаллиф, азхудкунии бошуурона ва мустаҳкам намудани дониш танҳо дар сурате муяссар мегардад, ки агар баробари таълим дар хонандагон мустақилиятнокӣ инкишоф ёбад. Хулосабарорӣ ва мурағбатсозии донишҳо дар ҷараёни таълим ба болоравии сатҳи донишҳо мусоидат менамояд ва он имкон медиҳад, ки донишҳо дар фаъолияти таълимӣ, меҳнатӣ, корҳои амалӣ ва ҷамъиятӣ бомуваффақият татбиқ карда шаванд.

Ниҳоят, муҳимтарин талаботи таълим аз бар кардани донишҳои ҷамъбасти, ташаккули донишҳои илмӣ, ахлоқӣ ва эстетикӣ мебошад. Чунин дараҷаи донишҳо, дарки қонунҳои инкишофи ҷамъияту табиат имкон медиҳад, ки хонанда моҳияти илмро дарк карда, барои омӯختани донишҳои нав талош варзад. Дар натиҷа, донишҳо ба эътиқоди ҳақиқӣ мубаддал гашта, ташаккули ҷаҳонбинии илмии хонандагони синфҳои болоиро таъмин месозанд.

Дар зербоби сеюми ҳамин боб таносуби таълим ва инкишофи тамоилҳои имконпазирӣ ташаккули дониш, маҳорат ва малакаҳои зехнии хонандагон ҷамъбаст гардида, зикр карда мешавад, ки азхудкунии дониш ва ташаккули маҳорату малакаҳои зехнӣ дар раванди таълим дарёфти зарфият ё тамоилҳои имконпазирӣ хонандагон ва баъътиборгирии хусусиятҳои ҷудогонаи рушди шахсияти онҳоро фаро мегирад.

Дар диссертатсия унвонҷӯ бо мақсади муайян намудани сатҳи фаъолияти омӯзгорону хонандагон ҷиҳати тибқи талабот ба роҳ мондани ташаккули дониш, маҳорат ва малакаҳои зехнӣ ва иҷрои амалҳои муҳим дар ин самт бо шумораи зиёди хонандагон пурсишнома гузаронидааст. Натиҷаҳои пурсиш нишон доданд, ки тарзи фаъолият, амалҳо ва талаботе, ки омӯзгорон дар раванди таълим вобаста ба

азхудкунии дониш ва ташаккули маҳорат ва малакаҳои зехнии хонандагон анҷом медиҳанд, қаноатмандкунанда нест. Зеро, аз назари муҳаққиқ, омӯзиш ва азхудкунии қоидаҳо, таърифҳо, мафҳумҳо ва қонунҳои илмӣ, татбиқи робитаи байнифаннӣ ва ҳамгирии донишҳо, гузаронидани дарсҳои ҷамъбастию мураттабсозии донишҳо ва билохира, иҷрои корҳои мустақилона барои ташаккули дониш ва маҳорату малакаҳои зехнии хонандагон асосию муҳимтар арзёбӣ мешавад.

Боби дуюми диссертатсия «**Масъалаҳои ташаккули дониш, маҳорат ва малакаҳои зехнӣ дар амалияи таълим**» ном дошта, таҳқиқу таҳлили банақшагирӣ ва методикаи машғулиятҳои гуногунро оид ба ташаккули дониш ва маҳорату малакаҳои зехнии хонандагон, намудҳои таълим ва ҷаҳолнокии маърифатии онҳо, робитаи байнифаннӣ ва мураттабсозии дониш ва маҳорату малакаҳои зехниро зимни таълими фанҳои гуманитарӣ ҷамъиятӣ дар бар мегирад.

Дар зербоби якуми боби 2-юми диссертатсия масъалаи банақшагирӣ, мазмун ва методикаи машғулиятҳои гуногун оид ба ташаккули дониш ва маҳорату малакаҳои зехнии хонандагон баррасӣ гардида, усулҳои баргузории машғулиятҳои гуногун ҷиҳати татбиқи ташаккули салоҳиятҳои зехнии хонандагон таҳқиқ гардида, зарурати истифодаи дигар намудҳои дарс ва аҳаммияти онҳо баён гардидааст. Ҳамзамон, дар ин зербоб сабабҳои нодуруст ва ноқиллона банақшагирии ҷаҳолиятҳо оид ба азхудкунии дониш ва ташаккули маҳорату малакаҳои зехнии хонандагон дар муассисаҳои таълимӣ оварда шудааст. Чӣ тавре ки муҳаққиқ иброз медорад, нақшаҳо бештари вақт аз ҷониби роҳбарият рӯякӣ ва сар-сарӣ аз назар гузаронида шуда, ба он хуб эътибор намедиҳанд, барои баланд бардоштани сатҳу сифати дониш ва инкишофи зехни хонандагон ягон маслиҳати самаранок дода намешавад. Ин камбудӣҳо солҳо такрор меёбанд. Дар диссертатсия таҷрибаи пешқадами омӯзгоронро ба асос гирифта, ҷиҳати бартарафсозии онҳо пешниҳодҳои асоснокӣ илмӣ манзур карда шудаанд.

Дар зербоби дуюми боби мазкур намудҳои таълим ва ҷаҳолнокии маърифатии хонандагон дар дарсҳои фанҳои гуманитарӣ-ҷамъиятӣ таҳлилу арзёбӣ гардида, асосан, ба ҷаҳолгардонии умумии ҷаҳолияти маърифатии хонандагон, ки дар ин самт намудҳои гуногуни таълим нақши муҳим доранд, таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда шудааст.

Натиҷаи озмоиши муқарраркунанда тасдиқ намудааст, ки дараҷаи ҷаҳолнокии маърифатии хонандагон паст аст. Сабаби онро муҳаққиқ ба ҷигунагии ташкили дарс, истифодаи методҳои ҷаҳоли таълим, намудҳои гуногуни дарс, ба монанди дарс дар шакли санҷиш, дарсҳои эзоҳӣ,

чамъбастӣ, дарс-семинар, дарс-бозӣ ва амсоли инҳо рабт медиҳад, ки аз омӯзгор маҳорату қобилият ва эҷодкориро тақозо менамояд.

Таҳлилҳои анҷомдода нишон доданд, ки истифодаи намудҳои таълими самаранок, аз ҷумла вазифаи супоришҳои гуногуни маърифатӣ, ташкили вазъиятҳои проблемавӣ, баҳсу мунозираҳои таълимӣ, саволу ҷавоб ва баёни андешаҳои озод бисёр ҷолиб буда, шавқи мустақилиятнокиро ғаълнокро дар хонандагон ба вуҷуд меорад. Чунинчӣ, ташкили дарс-мувоҳиса натавонӣ шавқи хонандаро бедор мекунад, балки ғаълнокӣ ва дар баёни андешаҳои шахсӣ мустақилияти ӯро дар сатҳи баланд таъмин менамояд.

Дар ин зербоб ташкили дарс-мувоҳиса, ки аз дарсҳои муқаррарӣ бо хусусиятҳои тафовут дорад, дар мисоли фанҳои «Адабиёти тоҷик» ва «Ҳуқуқи инсон» нишон дода шудааст. Дарвоқеъ, мисолҳои овардашуда собит сохтанд, ки ғаълнокӣ маърифатии хонандагон дар дарсҳои фанҳои гуманитарӣ-ҷамъиятӣ таъмин гардидааст.

Дар зербоби сеюми боби дуюм робитаи байнифанӣ ва мураббисозии дониш ва маҳорату малакаҳои зеҳнӣ дар таълими фанҳои гуманитарӣ ҷамъиятӣ зикр карда шудааст, ки вазифаи асосии муассисаи таҳсилоти умумӣ муосир таъмини инкишофи салоҳиятҳои зеҳнӣ, дониш, маҳорату малака ва қобилиятҳои эҷодии хонандагон махсус доништа мешавад. Баробари ҳалли чунин вазифаҳои асосӣ азхудкунии амиқу босифат, дарки қонуниятҳои инкишофи ҷамъият ва табиат ва моҳияти назарияи илмиро дар хонандагон таъмин менамояд. Ба ин, маҳз алоқаҳои байнифанӣ дар таълими фанҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ созгор мбошад. Робитаи байнифанӣ барои дар хонандагон ба вуҷуд овардани назари ягона дар бораи олами ихотакарда ва дар донишҳои фанӣ пайдо кардани умумиятҳо нақши муҳим мебозад.

Таҷриба ва натиҷаҳои озмоишҳои гузаронидашудаи унвончу нишон медиҳанд, ки ҳамгироии донишҳо дар ҷараёни омӯзиши дарсҳои таърих ва география, таърих ва ҳуқуқ, забон ва адабиёт ва истифодаи ба мақсад мувофиқи онҳо самаранокӣ таълимро таъмин месозад. Албатта, барои ба ин мақсад расидан заҳмату неруи як муаллим басанда набуда, ҳамкориҳои педагогӣ омӯзгорони фанӣ лозим меояд.

Боби сеюми диссертатсия «Асосҳои дидактикии ташаккули мафҳумҳои илмӣ, умумӣ, мушаххас ва қонунҳои илмӣ» фарогири асосҳои назариявии ташаккули мафҳумҳои илмӣ, умумӣ ва мушаххаси фанҳои гуманитарӣ ҷамъиятӣ, хусусиятҳои омӯзиши мафҳумҳо қонунҳои илмӣ, донишҳои таҷрибаӣ ҳаётӣ ва шароити педагогӣ татбиқи онҳо дар раванди таълим буда, бо овардани ғояву иқтибосҳои зарурӣ аз осори

илмии олимони ватанию хориҷӣ аҳаммияти маърифатии онҳо дар ташаккули дониш ва маҳорату малакаҳои зехнии хонандагон собит карда шудааст.

Дар зербоби якуми боби сеюми диссертатсия асосҳои назариявии ташаккули мафҳумҳои илмӣ, умумӣ ва мушаххаси фанҳои гуманитариро ҷамъиятӣ баррасӣ гардида, ҳамзамон, ба хусусиятҳои омӯзиши мафҳумҳои илмӣ, умумӣ, мушаххас ва мазмуну моҳияти онҳо таваҷҷуҳ зоҳир карда шудааст. Муаллиф зикр менамояд, ки масъалаи назариявии омӯзиш ва ташаккули мафҳумҳо мураккаб буда, дар миёни файласуфон, психологҳо ва педагогҳо доир ба он то ҳол андешаи ягона вучуд надорад. Муҳаққиқон мафҳумро ҳамчун шакли тафаккур, ки дар хусусиятҳои умумӣ ва асосии ашё ва ҳодисаҳо инъикос мегардад, маънидод мекунанд. Аз рӯи натиҷаҳои пажӯҳиш ва санҷишҳои махсуси анҷомдода, ҳамчунин, таҳқиқи азхудкунии мафҳумҳои асосӣ аз тарафи хонандагон ва ниҳоят, татбиқи онҳо дар раванди тадриси фанҳои гуманитариро ҷамъиятӣ маълумоти бештари асоснок пайдо ва дастраси алоқамандони таълиму тарбия гардонида шудааст.

Дар зербоби дуюми боби сеюми диссертатсия хусусиятҳои омӯзиши мафҳумҳои илмӣ, донишҳои таҷрибаи ҳаётӣ ва шароити педагогии татбиқи онҳо дар раванди таълим арзёбӣ гардида, мафҳумҳои ҳаётӣ ва мафҳумҳои илмӣ, қиёсу тафовути онҳо аз ҳамдигар, инкишоф ва дигар хусусиятҳои хоси онҳо асоснок карда шудааст. Муҳаққиқ низ сари масъалаи мафҳумҳои илмӣ ва проблемаҳои таълиму азхудкунӣ ва нақши онҳо дар ташаккули донишҳои илмӣ, малакаҳои зехнӣ, тафаккур ва ҷаҳонбинии илмии хонандагон таҳқиқот анҷом дода, роҳҳои инкишоф, хусусиятҳои хоси таъсир ва самарабахшии онҳоро дар омезиш бо мафҳумҳои ҳаётӣ нишон додааст. Дарвоқеъ, мафҳумҳои илмӣ хусусияти инкишофпазирӣ дошта, дар тули таҳсил доираи омӯзиши онҳо тадриҷан фарохтар мегардад.

Мусаллам аст, ки фанҳои таълимӣ аз мафҳумҳои илмӣ, мушаххас, умумӣ ва ғайра иборатанд ва мазмуну мухтавои онҳоро асосан мафҳумҳои илмӣ ҷолибу аҳамиятнок мегардонанд. Аз ин рӯ, ба омӯзишу азхудкунии мафҳумҳои илмӣ бояд таваҷҷуҳи бештаре зоҳир кард, зеро ба ташаккули мукаммалии донишу маҳорат, малакаҳои зехнӣ ва ҷаҳонбинии илмии хонандагон ҳамин асос мегардад.

Дар зербоби сеюми диссертатсия аҳаммияти маърифатии қонунҳои илмии фанҳои гуманитариро ҷамъиятӣ дар ташаккули дониш, маҳорат ва малакаҳои зехнии хонандагон таҳлил карда шуда, масъалаи дурусту оқилона ба роҳ мондани омӯзиши қонунҳои илмӣ, ки хонандагон дар

чараёни таълими силсилаи фанҳои гуманитарӣ чамъиятӣ ва дигар фанҳои таълимӣ бо як қатори онҳо ошно мегарданд, мавриди таҳқиқу таҳлил қарор гирифтааст.

Олимони соҳа дар омӯзиши қонунҳои илмӣ фанҳои таълимӣ азхудкунии чунин унсурҳо, ба монанди вижагиҳои объектҳои амалҳои қонун, тарзҳои равобит миёни онҳо, доираҳои амали қонун дар табиат ва ҷомеа, нақши маърифатӣ он дар фаъолияти чамъиятӣ, ҳаёти иҷтимоӣ ва инкишофи тафаккуру зехни одамонро зарур пиндоштаанд. Ба ақидаи унвонҷӯ аз бар намудани ин унсурҳо дар дарсҳо яқсон ва баробар чараён намегирад. Баъзеи онҳоро як қисм хонандагон ҳубу беҳтар аз худ менамоянд, қисми дигар бошад, сустар, ки ин чанд сабаб дорад. Яке аз сабабҳо ин аст, ки на ҳамаи хонандагон хусусиятҳои умумӣ муҳимми ашёву ҳодисаҳо, алоқа ва муносибатҳои байни онҳоро ҷудо карда метавонад, ки ин ба тафаккури онҳо вобастагӣ дорад. Сабаби дигар, ба донишу маҳорат ва тарзи ташкили дарсгузарию омӯзгор вобаста аст. Инро муҳаққиқ дар қиёс бо тарзи дарсгузарию омӯзгорони мактабҳо ва ҳамчунин, дар синфҳои мувоҷи (параллелӣ), ки таълими як фан ба зиммаи ду ё се муаллим вогузор шудааст, мушоҳида кардааст.

Боби чоруми диссертатсия «**Таҳқиқоти озмоиши роҳу усулҳои ташаккули дониш, маҳорат ва малакаҳои зехнии хонандагон**» унвон дошта, дар он масъалаҳои нақши шаклҳои гуногуни ташкили таълим дар азхудкунии дониш, маҳорат ва малакаҳои зехнӣ, ҷойгоҳи системаи дарсҳо дар татбиқи ташаккули салоҳиятҳои зехнӣ ва рушди дониш, маҳорат ва малакаҳои зехнии хонандагони синфҳои болоӣ мавриди таҳлилу натиҷагирӣ қарор дода шудааст.

Дар зербоби якуми боби мазкур натиҷаи таҳлили фаъолияти педагогии омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ шаҳр ва деҳот роҷеъ ба тадриси фанҳои таълимӣ нишон дода шуда, қайд гардидааст, ки омӯзгорон ба ҷуз дарс – шакли асосӣ ташкили таълим аз дигар шаклҳои гуногуни ташкили таълим, яъне семинару конференсияи таълимӣ, маҳфили фанӣ, маҳфили зехнӣ, шабҳои саволу ҷавоб, мувоҳида, экскурсияҳои таълимӣ ва ғайра гоҳ-гоҳ ва кам кор мегиранд. Дар ин ҳолат нақши шаклҳои гуногуни ташкили таълимро дар азхудкунии дониш ва ташаккули малакаҳои зехнии хонандагон муайян намудан душвор аст.

Дар зербоби дуюми боби чоруми диссертатсия ҷойгоҳи системаи дарсҳо дар татбиқи ташаккули дониш ва маҳорату малакаҳои зехнии хонандагон нишон дода шуда, ҳамзамон, мавқеъ ва нақши системаи

дарсҳо муайян ва дар татбиқи ташаккули дониш ва маҳорату малакаҳои зеҳнии хонандагон муҳим арзёбӣ гардидааст. Дар зербоби мазкур таҳия ва тавзеҳоти барномаи таълимӣ, пайдарпайии мавзӯҳо, миқдори соатҳои академӣ, таълифи китоби дарсӣ ва мувофиқати мавзӯҳо бо барнома, фарогирии мавзӯҳо дар боб, фасл ва мавзӯҳои калон, ҳаҷм, мураттабӣ, мазмуну аҳамиятнокии мавзӯ, матн, машқҳо, саволу супоришҳо, маводи иловагӣ ба мавзӯ рабтдошта ва дигар хусусиятҳои хоси фан, ки системаи дарсҳоро муайян месозанд, аз назар гузаронида, омӯхтаю асоснок карда шудааст. Муҳаққиқ мисоли равшани инро дар ҷадвали 16, дар асоси барномаи фанни «Таърихи умумӣ»-и синфи 11 аз рӯйи боби IV «Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил», ки се мавзӯро дар бар мегирад, нишон дода, дар он дарсҳоро оид ба ҳалли вазифаҳо ва проблемаи меҳварӣ ҷудо намудааст.

Дар зербоби 3-юми боби 4-уми диссертатсия ҷамъбасти натиҷаҳои озмоишҳои баргузоршуда пешниҳод карда шудааст. Дар асоси натиҷаю хулосабарорӣ аз озмоишҳои гузаронидашуда, ошкор гардидани камбудӣҳо ва нишондиҳандаҳои пасти натиҷаҳои дарс ва шаклҳои гуногуни ташкили таълим дар шакли дастур раҳнамое зери унвони «Системаи дарси босамар» таҳия ва манзури омӯзгорон, бахусус омӯзгорони ҷавон ва навкор, ҳамчунин, роҳбарони муассисаҳои таълимию иттиҳодияҳои методӣ гардонида шудааст. Раҳнамои мазкур самаранокии фаъолияти педагогӣю таълимии омӯзгору хонандагонро таъмин менамояд. Ба қорҳои анҷомдодаи хонандагон аз рӯйи ҷадвали шартӣ мувофиқи меъёр (эталон)-и ҷавобҳо баҳо дода мешавад. Дар асоси талаботи принсипи тартиби меъёри ҷавобҳо дараҷаи дониши хонандагон ба чор навъ: «ҷавоби беҳтар», «ҷавоби хуб», «ҷавоби суст» ва «ҷавоби сусттар» ҷудо карда шудааст.

Дар диссертатсия асосҳои назариявии ақидаҳои педагогӣю мутафаккирону донишмандон оид ба таълим ва ташаккули салоҳиятҳои зеҳнии хонандагон таҳлилу баррасӣ гардида, таълимоти онҳо дар рушди малакаи зеҳнии хонандагон ва инкишофи ҳамаҷонибаи шахсият муайян гардидааст.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот дар таҳлили асосҳои назариявию методологӣ, илмию педагогӣ ва дидактикии анҷомдода ифода меёбад. Дар ин зимн, модел (амсила)-и концептуалӣ, ки ба татбиқи ташаккули маҳорату малакаҳои зеҳнии хонандагон дар раванди таълими фанҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ мусоидат мекунад, таҳия гардидааст. Бо назардошти вижагиҳои вазифаҳои таълим дар шароити муосир, пешрафти илму техника ва инноватсияи педагогӣ зарурати таҷдиди

мақсад, мазмуну методҳои таълим ба миён омада, мубрамии мавзӯ ва муҳиммияти хосро касб намудани ташаккули салоҳиятҳои зехнии хатмкунандагон дар низоми таҳсилот муайян карда шудааст.

Дар шакли барномаи мукамал он талаботе, ки барои омӯзиш ва ташаккули мафҳумҳои илмӣ, умумӣ, мушаххас ва қонунҳои илмӣ мусоидат мекунад, таълиф ва манзури омӯзгорону алоқамандони таълиму тарбия гардонида шудааст.

Арзиши амалии таҳқиқот дар он ифода меёбанд, ки натиҷаҳои онро метавон дар таълифи китобҳои дарсию васоити таълимӣ, дастурҳои илмию методӣ ва ғайра оид ба ташаккули салоҳиятҳои зехнии хонандагони тамоми зинаҳои таҳсилот истифода бурд. Ҳамзамон, таҳқиқоти баанҷомрасида дар ғанигардони мазмуну мундариҷаи илми педагогикаи ватанӣ нақши муассир дошта метавонад.

Натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ ва тавсияҳои илмию методиро барои донишомӯзии хонандагону донишҷӯёни тамоми зинаҳои таҳсилот, инчунин барои оморасозии кадрҳои илмию омӯзгорӣ, магистрантон, унвонҷӯёну докторантон, муассисаҳои тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф васеъ истифода бурдан мумкин аст.

Мутобиқати таҳассуси илмӣ довталаб ба дараҷаи илмӣ. Таҳассуси илмӣ довталаби дараҷаи илмӣ доктори илмҳои педагогӣ Носиров Саъдулло Шукулоевич ба дараҷаи илмӣ аз рӯйи ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот мутобиқат мекунад.

Эродҳо ба кори диссертатсионӣ.

Диссертатсия ва автореферати он, дар баробари дастовардҳои муҳими баёншуда, аз камбудиву норасоиҳо низ оғҳ нест, ки зикри онҳо барои тақмили минбаъдаи таҳқиқоти диссертатсионӣ муфид хоҳад буд, чунончи:

1. Дар боби 1, зербоби дуҷуми диссертатсия муҳаққиқ оид ба муносибати хонандагони синфҳои болоӣ ба таълим андеша ронда, дар ҷадвали 1 муҳимияту аҳамиятнокии фанни таълимиро муайян намудааст. Хуб мешуд, агар муносибатҳои хонандагони синфҳои озмоиширо бо синфҳои назоратӣ нисбат ба фанҳои таълимӣ қиёсан таҳлил ва натиҷагирӣ мекард.

2. Яке аз қорҳои муваффақи диссертант ин аст, ки ӯ зербоби дуҷуми боби 3-и диссертатсияро маҳз ба хусусиятҳои омӯзиши мафҳумҳои илмӣ, донишҳои таҷрибаи ҳаётӣ ва шароити педагогии татбиқи онҳо дар раванди таълим бахшидааст. Аммо назару ақидаҳои илмӣ олимони ватанӣ ва ҳам хориҷӣ кам оварда шуда, шароиту талаботи асосии азхудкунии босамари мафҳумҳо нишон дода нашудааст.

3. Ба пиндори диссертант, нақши робитаи байнифаннӣ дар мураттабсозии дониш ва маҳорату малакаҳои зеҳнӣ зимни омӯзиши фанҳои гуманитарӣ чамбъиятӣ баланд аст. Маҳз зербоби сеюми боби 2-юм фарогири ҳамин масъала буда, дар он андешаю таҳлилҳои хуб низ анҷом дода шудааст. Агар мураттабӣ ва ташаккули донишҳо тавассути ягон озмоиш собит ва нишондиҳандаҳо тариқи ҷадвал ва диаграмма қиёсан инъикос мешуданд, дар он сурат нақши алокаи байнифаннӣ равшантар зоҳир мегардид.

4. Дар педагогикаи муосир худтаҳлилқунии фаъолият муҳим арзёбӣ мешавад. Аз ин рӯ, дар зербоби дуҷуми боби чоруми диссертатсия модели «Сабти рефлексивии фаъолияти таълимии хонанда» ва тарзи истифодаи он дар мисоли фанни Адабиёти тоҷик нишон дода шудааст, ки бо он таҷрибаи худӣ хонандагонро оид ба салоҳиятҳои зеҳнии ташаккулифта муайян кардан мумкин аст. Агар ҳамчун намуна яке аз сабтҳо аз фаъолияти таълимии хонандагони ягон муассисаи таълимӣ ё синфҳои озмоишӣ мушаххасан оварда мешуд, бисёр хуб мешуд.

5. Дар матни диссертатсия ва автореферати он ғалатҳои грамматикӣ ва имлоӣ роҳ ёфтаанд, ки онҳо ислоҳ мевоханд.

Албатта, камбудии зикргардида ба арзиши илмӣ таҳқиқоти диссертатсионӣ ҳеҷ халале ворид намесозанд.

ХУЛОСАИ ЧАМБЪАСТӢ

Диссертатсияи Носиров Саъдулло Шукулоевич дар мавзӯи «Асосҳои назариявӣ-дидактикии ташаккули дониш, маҳорат ва малакаҳои зеҳнии хонандагон» барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои педагогӣ аз рӯйи ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот ба талаботи Низомномаи Шурои диссертатсионӣ ва Тартиби додани дараҷаи илмӣ (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, № 267) ва Дастурамал оид ба тартиби барасмиятдорӣ диссертатсияҳо барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD) - доктор аз рӯйи ихтисос, номзади илм ва доктори илм, авторефератҳо ва мақолаҳои илмӣ ҷопшуда доир ба мавзӯи диссертатсия ҷавобгӯ буда, муаллифи он Носиров Саъдулло Шукулоевич сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои педагогӣ аз рӯйи ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот мебошад.

Такриз аз тарафи эксперт, доктори илмҳои педагогӣ, профессор Мирзоев С.С. мураттаб шудааст.

Такризи муассисаи пешбар дар ҷаласаи васеи семинари илмӣ-методии кафедраи умумидонишгоҳии педагогикаи Донишгоҳи давлатии

Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, ки дар он довталаби дараҷаи илмӣ Носиров Саъдулло Шукулоевич иштирок ва бо маъруза баромад намуд, баррасӣ ва тасдиқ шудааст.

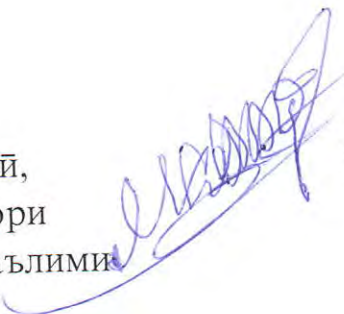
Дар ҷаласаи васеи семинари илмӣ-методии кафедраи умумидонишгоҳии педагогикаи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ 13 нафар устодон иштирок намуданд. Натиҷаи овоздиҳӣ: «тарафдор» - 13 нафар, «бетараф» - нест, «муқобил» - нест. (Қарори ҷаласаи васеи семинари илмӣ-методии кафедраи умумидонишгоҳии педагогикаи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ аз 25.04.2025, №09/01).

Раиси ҷаласаи васеи семинари илмӣ-методӣ, номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, мудири кафедраи умумидонишгоҳии педагогикаи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ

Назаров Ҳотам
Сарфарозович

Эксперти таҳқиқоти диссертатсионӣ, доктори илмҳои педагогӣ, профессори кафедраи биология ва методикаи таълими МТД «Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ»

Мирзоев Салим
Сайдалиевич

Котиби ҷаласаи васеи семинари илмӣ-методӣ, саромӯзгори кафедраи умумидонишгоҳии педагогикаи МТД «Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ»

Лоиков Парвиз
Чумахонович

25.04.2025

Маълумот барои тамос: 735360, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Кӯлоб, кӯчаи Сангак Сафаров 16.

Тел:(83322) 2 35 06; E-mail: info@kgu.tj: www.kgu.tj

Имзои Назаров Ҳ.С., Мирзоев С., Лоиков П.Ч.-ро тасдиқ мекунам.
Сардори раёсати кадрҳо ва корҳои махсуси Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ

Амиров Ф.А.